ABDULLA ŞAİQ - 120

VƏTƏNİN ROMANTİK TƏSVİRİ

Vətən anlayışı romantizm ədəbiyyatımızın müstəqil bədii tədqiq sahələrindəndir. Bu anlayışın milli romantizm mövzusuna çevrilməsi Türkiyə tənzimat ədəbiyyatının təcrübəsindən, Əli bəy Hüseynzadənin ideyalarından irəli gəlsə də, onun romantik təsvir üsulu Abdulla Şaiqin təşəbbüsü ilə reallaşmışdı. O özü "Xatirələrim" əsərində bu barədə yazmışdı: "1905-ci il inqilabının doğurduğu azadlıq günəşinin sönük zərrələri qəlbimi istədiyim qədər isitmədiyindən, məndə bədbinlik əmələ gəlmişdi. Həmin təsir altında 1905-ci ilin axırlarında Şamaxıdan qayıtdıqdan sonra hər iki dostumu (M.Ə.Sabiri və A.Səhhəti, - V.O.) xatırlayıb, onlara "Vətən" sərlövhəli bir şer yazıb göndərdim". "Qardaşım Sabir və Səhhətə yazdığım "Vətən" sərlövhəli mənzumə" kimi səmimi ithaf sözləri Şaiqin məhz bu şerinin əvvəlində verilmişdir. Şaiq onu, dediyimiz kimi, şəxsi məktub olaraq Şamaxıya, hər iki dostuna ərməğan göndərmişdi.

Şaiqin:

Ey çeşmim önündə
mücəssəm Vətən, Vətən!
Qəlbim kimi ələmlərə
həmdəm Vətən, Vətən!

beytilə başlanan həmin məktubuna cavab olaraq Abbas Səhhət "Dostum Mirzə Abdulla Şaiq cənablarına" sərlövhəli mənzuməsini yazmışdır:

Şaiqa, neyləsin axır
söylə biçarə Vətən.
Tapmayır Səhhət üçün
dərdinə bir çarə Vətən.

Bununla romantiklər arasında Vətən mövzusunda birbaşa poetik ünsiyyətin əsası qoyulmuşdur.

Vətənin dərdi, möhnətində naxələf övlad o vaxt da varmış, indi də. İndi Qarabağ adı ilə Azərbaycanın yarısını ermənilərin öz əllərinə keçirməsi Vətənin həmin naxələf övladlarının əməli deyildirmi?

Aç, aç o qəmli köksünü, ey məxzəni-məlal,
Bas bağrına bu Şaiqi möhkəm, Vətən, Vətən!
Qəmli köksü məlal xəzinəsi olan Vətən.

Bu şerlə Vətən məfhumunun romantik təsvir üsulu ortaya çıxarılmış olur. Həmin romantik təsvirin birinci əlaməti vətəndaşın öz "canı kimi" Vətənini qəlbə yaxınlaşdırmasıdır, onun "can" mərtəbəsinə yüksəldilməsidir.

Vətən mövzusunun romantizmdəki digər əlaməti onun kədərliliyidir, hüznlü ahəngidir. Realizmdəki Vətən şerləri adətən tərənnüm şerləridir. Realizmdə Vətənin tərənnümü, romantizmdə isə Şaiq demiş "ələmlərə həmdəm Vətən"dir.

Şerin romantikliyinin üçüncü əlaməti lirik qəhrəmanın müqəddəslik simvolu olan mələklə birgəliyidir.

Vətən duyğuları bizim romantizmə buradakı kimi beləcə məlallı, möhnətli daxil olurdu. Üç il sonra Şaiq yenə də yazırdı:

Sanma bu dərdü qüssəmin səbəbi
Olmamaqdır bu dünya kamımca,
Qəlbimi yandıran budur ancaq:
Vətəni görmədim məramımca!

Bu ruh romantik şairlərin hamısının Vətən sevdasına əbədi hopmuşdur.

Bizim romantiklərin Vətən duyğuları öz doğulduqları yurdla bağlı olub. Bunu Abdulla Şaiqin "Vətənə qayıdarkən" şerində də görmək olur. Şer Şaiqin doğulduğu Tiflis şəhərinin oyatdığı Vətən duyğularından yaranıb. Uşaqlığını keçirdiyi yurda dönərkən onun yaşadığı həyəcanların öz romantikası varmış.

Vətən mövzusu romantik A.Şaiqin dramaturgiya yaradıcılığında da yer tutmaqdadır. Dramlarındakı Vətən motivlərilə yanaşı, məxsusi "Vətən" pyesini yazmışdır. Əsər ölkənin real təhlükə qarşısında qaldığı bir zamanda - 1941-ci ildə "Böyük Vətən müharibəsi" deyilən savaşdan Vətəni xilasa həsr olunub.

Yeri gəlmişkən, bu mövzu indiki halda Vətənimizin yağı düşmən - qəddar erməni qəsbkarlarının işğalı altında qaldığı bir zamanda aktuallığı öz-özünə aydınlaşır.

Həmin real həyat hadisəsi Şaiqin qələmində romantik üsullarla izlənib.

Romantizmdə Vətəni təsvirin üsullarından biri onu müəyyən bir simada obrazlaşmasıdır. A.Şaiqin şerlərində Vətən "mələk" simasında verilir. Məsələn, "Vətənə qayıdarkən" şerində Vətənə müraciətlə deyilir:

Mən uşaq ikən hələ, ey şux mələk,
Dağ-çəmənində yığar idim çiçək.

Şairin "Vətən nəğməsi" şeri Vətənin darda qaldığı hər bir məqam üçün ümumiləşdirilmiş çağırış səviyyəsindədir.

Çağırır Vətən,
İstəyir kömək.
Onu düşməndən
Qorumaq gərək.

İyirminci əsrin əvvəllərində qabarıqlaşmaqda olan romantiklərimizin Vətən anlayışı ətrafındakı arzu və idealları Azərbaycan Demokratik Respublikası dövründə yeni bir mərhələyə qədəm qoyur. Vətən anlayışı ətrafındakı romantik arzuların reallaşmasına tarixi imkan yaranmışdı.

Həmin illərdə Abdulla Şaiqin "Vətənin yanıq səsi" adı ilə mətbuata ("İstiqlal" qəzeti 4 şubat 1334-4 fevral 1919-cu il N 1) çıxan lirik poeması o yeni mərhələdən xəbər verirdi.

Vətən mövzusunun yeni mərhələsi, dediyimiz kimi, Azərbaycanın cümhuriyyət dövrünə təsadüf edirdi. Həmin dövlət müstəqilliyi zamanı "Vətən" anlayışı bütövləşərək keçmişdə mövcud olan bütünlükdə türk dünyasını, Turanı əhatə etməyə yönəlmişdir. Hələ arzu şəklində olsa da, yeni mərhələsinin əlamətlərindən biri məhz bu idi.

Əsərin qəhrəmanı Vətəndir, daha doğrusu, qəribə görünsə də, onun adındakı Vətənin yanıq səsidir. Bu yanıq səs müdrik türk kahini simasında təsəvvür olunur. Obraz kimi romantik obrazdır.

Qədim türklərdə "altun" yüksək qiymətləndirilir. Vətənlərinə "altun ölkə", ordularına "altun ordu" deyərdilər. Təəssüf ki, millətimizi əsən, istiqlaliyyətimizi əlimizdən alan keçmiş sovet ordusuna ruslar özləri "qırmızı ordu" dedikləri halda biz ona "qızıl ordu" demişik.

Şərqə, günəşə doğru yürüyən "Altun ordu", onun dilində "Altun ordu" türküsü. Bu ordunun qarşısında sərt dağlar əyilir, dərətəpə düzənlənir, ırmaqlar, dənizlər qıvrılıb onlara yol verir.

Vətən Altun ordunun zəfərlərindən qürurlanır, sevincindən kövrəlir.

Bən uzaqdan seyr edincə həsrətlə,
Taləhimə küsdüm, saraldım, soldum.
Ana qəlbində çırpınan şəfqətlə
"Altun ordu", fərəqində saç yoldum.

Bu səs ananın - Vətənin səsidir. Vətənin yanıq səsidir. Bu səs getdikcə kükrəyir: Bağırdım ki, ey dəliqanlı ərlər, Sizlər üçün qollarımı açmışam. Yolunuzda mənəkşələr saçmışam.

Bunları seyr eləyən Vətən keçmiş xatirələrə dalır.

Xatırlaram yaz idi, həp tağ taşım,
Tazə gəlin gibi pək süslənmişdi.
Sevincimdən göyə dəyirdi başım
Üzərimdə dilək qanadlanmışdı.

O yaz günlərində Vətən xatirələrini dilə gətirir: Üzü dönməz, qorxu duymaz ərlərin səsləri ildırım kimi gurladı. Dağlarım Altun ordunun başlarına gül səpərdi, ağacların salama durmuşdu. Coşğun ırmaqların şarşən axırdı. Yamaclarımda bitən panbə çiçəklər əllərini öpmək üçün açırdı, qızıl qanadlı kəpənəklər onlar üçün güldən gülə uçardı...

Vətənin, onun təbiətinin bu səxavətinə qarşı Altun ordu ehtiram göstərir:

"Vətən" deyərək həpisi dizə çökərək
Dedilər ki: Anacağımız" ol əmin.

"Vətən" deyə diz çökən Altun ordu analarını əmin edir. Əmin edir ki; Aramızda yoxdur alçaq və qorxaq.

Bunu deyib Altun ordu anasının - Vətənin qarşısında övlad borcunu bildirir.

Vətən Altun orduya keçmiş ulularını yadına salır. Bu o ordudur ki, Altayları andırır, dəmir ürəkli bir nəslin övladıdır, Oğuzların Ay xanların nəvələridir.

Zəfərlərlə yanaşı, Vətənin ağır günləri də vardır. Belə bir gün gəlmişdir. Vətən indi keçmişi zəfərlərlə dolu olan Altun ordunun köməyinə möhtacdır.

Ananız bax, sürüklənir yerlərdə
Hər yanına xəncər,
neştər saplanmış
Düşmüş də pək təhlükəli
bir dərdə
Sızlar, ağlar, bağrı qan xırpalanmış.

Bu, Vətənin yanıq səsidir. Vətənin bu yanıq səsi bu gün də beləcə sızlamır? Ana övladlarına deyir ki, babanızdan əlim üzüləndən sonra gözümü sizə dikmişdim.

Ana-Vətən övladlarına üz tutub onların qayğısızlığını qana bilmir.

Ananın - Vətənin bu üsyankar səsinə oğladı - Altun ordu səs verir: Anacığım! Qanımız həp əski qan. Yürəgimizdə həp o tuyğu, o iman. Bin qəhrəman fürsət bəklər, əmir ver.

Övladlar - Altun ordu ananı-Vətəni əmin edir: Beş dünyanın vəhşiləri toplansa "ölüm" deyə "Vətən" deyə qoşarız.

Əsər Altun ordunun Vətənə qəti qərarandı ilə yekunlanır:

O yürək ki, sənin üçün çarpmaz.
O ayaq ki, "Vətən" deyərək qoşmaz.
Al qanına boyansın.

Göründüyü kimi, süjet ana ilə övladın müsahibəsi şəklindədir. Yəni Ana-Vətən Vətənin yanıq səsi, övlad - Altun ordudur.

Burada Vətən, onun hüdudları bütünlükdə Altayları əhatə edir. Vətənin qoruyucuları - türklərin vahid "Altun ordu"sudur.

Belə geniş ölçülü, sərhədli Vətən təsəvvürü müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyəti dövrünün doğurduğu arzuların məhsulu idi. Əsərdə əvvəldən axıradək ifadə olunanlar keçmiş gerçəkliklər üzərində qurulmuş və gələcəkdə o keçmişi bir daha bərpa etməyə yönələn arzu və xəyallardır. Bu da özlüyündə romantik keyfiyyətlərdir.

Vəli OSMANLI
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Nizami adına Ədəbiyyat
İnstitutunun baş elmi işçisi,
filologiya elmləri doktoru